

Major Gyöngyi: Versenyképesség és / vagy életképesség
Gazdaság és identitás

Bevezető

Mint általában minden tudománynál a közgazdaság tudomány esetében is létezik egy egyszerű, de nem igazán a közbeszéd tárgyát képező viszonylat a tudomány és a tárgya között; a tudomány tárgya, vagyis a gazdaság, a gazdálkodás létezett és létezik mióta egyáltalán ember létezik, az ezzel foglalkozó tudomány pedig mindössze néhány száz évre tekint vissza.¹¹¹

A közgazdaság tudomány, mint tudományos diszciplína azért jött létre, mert tárgya, a gazdaság eredetileg meglehetősen spontaneitással működött, számos kiszámíthatatlan és ellenőrizetlen tényező befolyásától vezérelve, gyakran eredményezve váratlan és nem kívánt hatásokat, amelyek meglétét az egyre inkább eluralkodó haszonmaximalizáció elvrendszere nem tudta megtűrni, s éppen ez tette szükségessé az ismeretanyag kíméletlen racionalizmusba való bekényszerítését. Ezért aztán górcső alá kezdték venni az adott, viszonylag jól elkülöníthető jelenséghalmazt, tanulmányozva, feltérképezve belső ok-okozati viszonyait, törvényszerűségeit, s miután jól kiismerték magukat benne, az elmélet alkotói lassan kézbe kezdték venni azt és határozott céljaiknak megfelelően irányítani.¹¹² A kérdés pedig ma éppen a cél megléte és átláthatósága,¹¹³ az, hogy vajon fellelhető-e még víziójában az ember?¹¹⁴

Közgazdaságtan: a versenyképesség csapdjában?

A közgazdaság az Adam Smith által megtett első ígéretes lépésektől igazán magas szintre tornázta fel magát, a létminőséget azonban egyáltalán nem pozitív értelemben érinti.¹¹⁵ A napjainkat terhelő gazdasági válságjelenségek mindenképpen megkerülhetetlenné teszik a közgazdaságtan saját evidenciáiba záródásának - lényegében önmaga vélt és valós igazságainak meghaladási képességének vizsgálatát.

¹¹¹ A közgazdaságtan lényegében a mandevilli önközpontú filozófiára vezethető vissza, amelynek evidenciáira épül ma már a teljes létkonceptió, „noha kizárólagossá válása nem valamiféle magasabbrendűségből, nem is a világ működésének általánosabb és mélyebb megértéséből, csupán az „önérdek” nyílt felvállalásából és alkalmazásából fakad. Az önérdek azonban semmilyen értelemben, legkevésbé a világ működését modellező kifinomult absztrakciók szellemi szintjén nem tűnik üdvözítő eszköznek. S ha elszabadul, éppenséggel és törvényszerűen indukál öndetermináló folyamatokat, s éppen olyanokat, mint amit magunk körül szétnézve a gazdaságban éppen láthatunk.” Major, Gy.: A gazdaság fraktál jellegű szervülésének lehetősége az élő univerzumban. In: BBK 4. 2014

¹¹² „A valós világ és a közgazdaságtan közötti kapcsolat mindig is a politika volt. Nem véletlenül hívták a közgazdaságtant egészen a XX. századig „politikai gazdaságtannak”. A legkiválóbb közgazdászok szinte kivétel nélkül kormányzatokat szolgáltak valamilyen szinten.” (Buchholz, T.G.: Új ötletek halott közgazdászoktól. Európa. Budapest, 1998. 12. old)

¹¹³ „Talán egy napon, ha eléggé szabad lesz ahhoz, hogy saját megzabolázatlan tendenciáit kövesse, egy világcég eljut a termelékenység legvégéig határáig, s olyan egységgé alakul, amely kizárólag számítógépekből és más, a pénz megsokszorozásán fáradozó gépből áll. Ezt a szervezetet a tökéletesen gazdaságos vállalatnak hívhatjuk. Bár ez nyilván nem az, amire bárki is törekedik, úgy cselekszünk, mintha egy ilyen világot szeretnénk létrehozni.” Korten, D.C.: Tökés társaságok világalma. Kapu 1996 296. old

¹¹⁴ Az ember saját valóságát csak a szakrális létkonceptióban élheti, amikor az élet minden megnyilvánulása a szakrális egészhez - a Teljességhez - kapcsolódásban átélt. Bővebben lásd: Hamvas Béla: Scientia Sacra

¹¹⁵ Éppen ebben a vonatkozásban jelent meg a fenntarthatóság problematikája.

Mert lehetnének-e annak a gazdaságnak válságjelenségei, amelyik ütőerén nagyérdemű tudósok tartják a kezüket, ha tudományuk valóban oly magas?¹¹⁶ Mindenesetre úgy tűnik, van még mit dolgozni azon, hogy a közgazdaság, mint tudományág ne csak kisebb időléptékben, ne csak kisebb területi léptékben, ne csak feltételezett környezeti paraméterek mentén tudjon kezelni gazdasági folyamatokat, hanem abban a léptékben is, amivé a gazdaság éppen ennek a partikularitással küzdő tudománynak a hatására vált.¹¹⁷

„A társadalomtudósoknak vagy újra kell definiálni a tudomány alapföltevéseit, vagy újra kell definiálni az embert, hogy az ember összhangba kerüljön a föltevésekkel.”¹¹⁸

Sokkal kisebb lélekszám mellett, hatalmas lakatlan területek mellett, érintetlen természeti erőforrások mellett a regionális jelenségek könnyen átláthatók, könnyen kezelhetők, és nem utolsósorban a működési anomáliáinak következményrendszere könnyen vezethető ki a regionális keretek közül az üres, vagy érintetlen területek irányába. Ennek – a terjeszkedés határtalan lehetőségének azonban – lévén, hogy globalizáció mentén körbeírta a Földet -, vége. A Földet körbelaktuk, körbeiparosítottuk, körbebányásztuk, körbeszennyeztük, és az a „láthatatlan kéz”, ami oly jótékonyan igazgatta a piacon versengők belső egyensúlyát, s oly rezzenetlen arccal hagyta figyelmen kívül a korlátok nélküli verseny piacon túli gátlástalan egyensúlybontó következményrendszerét, a tudományosnak nevezett érvelésekkel megtámogatva a szemünk előtt szűkítette az életet a „Brick and Mortar”¹¹⁹ univerzumába. A szélsőségessé váló társadalmi egyenlőtlenségek¹²⁰, a kultúrák monokulturálissá válása¹²¹, a tömegek elbutulása, a természeti erőforrások kizsárolása, a meddőhányók hegyei és a szeméthegek többé sem nem kikerülhetők, sem nem leplezhetők, sem nem bagatellizálhatók, hisz elég kitenni a lábunkat a jól fűtött-hűtött, csaknem csírátlanított, zárt és szűk mikrokörnyezetünkől, és lépten-nyomon belebotlunk a kényelmünk, a verseny erőltetett menetében fejlődő technikánk következményrendszerébe. Sőt, ez a következményrendszer csöndben, észrevétlenül belopózik hozzánk, méghozzá éppen abban a formában, amire a legkényesebbek vagyunk: táplálékként.¹²² Mindez egyre elkerülhetetlenebbül

¹¹⁶ Ezen a ponton szeretném utalni azokra a vitákra, melyek aköré szövődnek, hogy valójában válságban van-e maga a közgazdaságtan is. Hadd hivatkozzunk itt a Közgazdasági Szemlében olvasható eszmefuttatások egyikére. „A válság természetesen nem elhanyagolható hatást gyakorolt a közgazdaság-tudomány egy részére, de alapvetően sem a tudományt, sem az oktatást nem taszította válságba, de még a válság közelébe sem. A tudományra annyiban gyakorolt hatást, amennyiben nyilvánvalóvá tette, hogy a pénzügyi szektor jóval nagyobb szerepet játszik a gazdaságot ért sokk terjesztésében, mint ahogy azt a létező elméletek és modellek alapján gondoltuk.” Benczúr Péter–Kéző Gábor–Kondor Péter–Mátyás László–Valentinyi Ákos: Javaslat a magyarországi közgazdasági doktori képzés korszerűsítésére, Közgazdasági Szemle, 2013, 60 722–732.

Jelen tanulmány a közgazdaságtan és a válság viszonyát komplexebb összefüggésben értelmezi, s éppen a diszciplína – a maga kontextusában – „hasznosságát” kívánja pontosítani.

¹¹⁷ „Képzelnék el, hogy a jövő nemzedék, akikre egy tönkretett Földet hagyunk, mennyire kétségbeesik, ha ráébred nyomorúságos helyzetének elkerülhetetlenségére, és a régi szaklapokat lapozva megtudja, az integrálszámítás készítette elődeiket arra, hogy többet fogyasszanak, mint amennyit a bolygó integritása lehetővé tett volna.” Hampike, U.: Neoclassik und Zeitpraferenz: der Diskontierungsnebel. In: Beckenbach, F (ed): Die Ökologische Herausforderung für die Ökonomische Theorie. Metropolis, Marburg. 129. old

¹¹⁸ Korten, D.C.: Tőkés társaságok világalma. Kapu 1996 321. old

¹¹⁹ A „Tégla és Habarcs” angol kifejezést arra a materialista szemléletre szokták használni, amely kizárólag a megragadható és megszámlálható dolgokra hajlandó figyelni.

¹²⁰ Az irodalomban többször pezsgőspohár-effektusként megnevezett jelenség kezelésére – arra, hogy pl. a világ három leggazdagabb emberének együttes vagyona nagyobb, mint a legszegényebb fejlődő országok 600 millió lakosának összes éves jövedelme (UNDP: Human Development Report 2000. USA 2001) -, a közgazdaságnak egyáltalán nincs eszköze.

¹²¹ „A biológiai sokféleség a legértékesebb, ugyanakkor a legkevésbé megbecsült erőforrásunk.” Wilson, E. O.: The Diversity of Life. Harvard University Press, Cambridge MA 1992 281. old

¹²² Lassan bizony már csak ízesített szemetet, és – némi áttétellel ugyan, de – köølaját eszünk.

irányítja a figyelmet a piachívó, versenyhívó közgazdaság katasztrofális korlátoltságára¹²³. Sőt, a Föld teljes belakásának meghatározó körülményei között egyre világosabb, hogy a „gazdaság”, „gazdálkodás” fogalmak alatt is valami egészen mást, valami sokkal átfogóbbat, az emberi létezés minden mozzanatára kiterjedő dolgot kell érteni, szemben az eddigi felfogással, ami csupán az anyagi javak termelésének és elosztásának territóriumára korlátozódott. Nincs önmagában felfogható gazdaság és gazdálkodás, mivel működése szoros összefüggésben valósul meg minden más emberi megnyilvánulással, továbbá pedig egy pozíciót elérve meghatározójává válhat és válik minden más emberi megnyilvánulásnak, olyannyira, hogy onnan nem szolgálja az emberi létezést, hanem az emberi létezést teszi szolgájává.

Kullogva az események után, és levonva a jelenségek tanulságait, a legszembetűnőbb, hogy a kezdeti spontán és nem tudatosan végiggondolt feltételezéssel ellentétben, a gazdaság nem csupán horizontális szerveződésben köti össze a szereplőit, hanem vertikálisan is, méghozzá olyan szereplőkkel is, akik létezéséről, de gazdasági szereplőként való létezéséről mindaddig semmiképp sem vettünk tudomást, vagy nem akartunk tudomást venni. Mert mint kiderült, az ember teljes gazdasági tevékenységét magába foglalja egy nagyobb egység, méghozzá a Föld ökoszisztémája, s nem elképzelhető egy olyan gazdaság, amelyik idegen zárványként háborítatlanul tud működni a Föld ökoszisztémáján belül, hanem csak és kizárólag olyan, aminek a pár száz éves múltra visszatekintő belső törvényei megengedik harmonikusan bekötni a teljes emberi létezést a Föld ökoszisztémájának minimum sokmilliárd éve működő törvényei közé.

Piac mindig lesz, verseny mindig lesz, de ezeket tenni a működő gazdaság alapértékeivé többé nem lehet, mert abba belepusztulunk. *„Amint egy világméretű versenyben álló világban belevetjük magunkat a végek versenyébe, kijózanító, ha nem feledjük el, hogy milyen mélységek felé rohanunk.”*¹²⁴

Ennek a mértéktelenül elszaporodó, ember nevű lénynek tehát meg kell tanulnia kilépni a kártékonyság szerepköréből, s új identitást öltve keresni a harmóniát azzal a vertikálisan fölöttes valósággal, amibe ágyazódik. *„Az a leghelyesebb egyéni identitás, amelyik nemcsak térben érzékeli a közösséget, amellyel azonosságot vállal, hanem amelyik időben is kiterjeszti ezt, és a múlt- és a jövőbeli közösségekkel is azonosságot érez.”*¹²⁵

Az életet kizárólag az önmagán túlmutató öröm (boldogság) tiszta hite tartja fenn. Ez akkor is így van, ha nem tudatos. Akiben a szerethetőség hite megrendül, az tudatosan vagy tudattalanul leépíti önmagát az életből.

Amint látható azonban, az ember számára kezelhető időléptékben lehetségesek olyan stratégiák, amelyek ideiglenes érdekek és koncepciók szempontjából eredményesen funkcionálnak, de ugyanezek a stratégiák nagyobb léptékben akár életellenesnek is bizonyulhatnak.¹²⁶ Ebben az értelemben egy rövidnek nevezhető történelmi korszakban a kapitalizmus nagy találmánya, a szabad verseny, és ebből következően a versenyképesség koncepciója a sokak számára vonzóan tűnhető eredményein túl törvényszerűen vezet a gazdaság olyan öncélú felpörgetéséhez, aminek kizárólag a hatalom újraelosztásában könyvelhetők hasznai. Az ilyen szűk érdekcsoportot kiszolgáló elv azután egyrészt leválthatatlanná válik, hiszen mi vehetné rá az erőforrások ellenőrzését gyakorló hatalmat a gazdaság valós szükségletek irányába fordításra, ha éppen a felpörgetés közben tartása a hatalom birtoklásának biztosítéka, másrészt, mivel képtelen a sajátján kívül bármiféle érdekre tekintettel

¹²³ Egyre többen hivatkoznak az „Érezzük a virágok illatát körülöttünk” címmel a European Journal of Economics and Economic Policies folyóiratban 2011-ben Stephen Marglin-nal készült interjú címére. European Journal of Economics and Economic Policies 2011/ 2 245–266.

¹²⁴ Korten, D.C.: Tőkés társaságok világalma. Kapu 1996. 285. old

¹²⁵ Boulding, K. E.: The economics of the coming spaceship Earth. In: Jarrett, H. Ed: Environmental Quality in a Growing Economy. Johns Hopkins Press, Baltimore, 1966 3-14old.

¹²⁶ „A technika növelte életszínvonalunkat, nagyobb sebességet, több választási lehetőséget, több szabadidőt és nagyobb luxust biztosít számunkra – mondják az öt magasztalók. Ám ezek egyike sem jelent semmit az emberi elégedettség, a boldogság, a biztonság, vagy a földi élet fenntarthatósága szempontjából.” Mander, J.: In the Absence of the Sacred. San Francisco, Sierra Club Books, 1991 26. old

lenni, hosszabb időléptékben szükségszerűen életellenes. És éppen ebben élünk ma¹²⁷. Várjuk, hogy a válságjelenségek eskalálódva a maguk esetlegességével egyszer-s mindenkorra átalakítsák az emberi játékteret, vagy a hatalmi nyomás ellenére a közgazdaságtudomány önmagát utolérve fölfedezze a valóságba való vertikális bekötöttség jelentőségét, s a méltatlanul piederasztálra helyezett „versenyképesség” fogalmát leváltsa egy sokkal szerényebb, de sokkal nagyobb időléptékű fogalommal, az életképességgel.¹²⁸

„Eltöprengtem, vajon nem lennének-e eredményesebbek, ha felismernénk, hogy valamennyien élő szervezetek élő sejtjei vagyunk: városoknak, biorégióknak, kontinenseknek és magának a Földnek. Nem csökkenthetnénk-e igénybevételünket, egészségesebbé és teljesebbé válva, ha munkánkkal egyszerűen ezen élő szervezeteknek segítenénk saját élő teljességük felismerésében?”¹²⁹

Miért olyan nehéz elengedni a versenyképesség elvét?

Nem csupán makacsságból, nem csupán butaságból, nem csupán fantáziátlanságból, noha mindezek szerepet játszhatnak. Azonban egy világrendet teremteni képes életelv éppen azért az ami, mert a maga korában evidenciaként jelenik meg. Olyan evidenciaként, ami nemhogy nem megkérdőjelezhető, hanem eszébe sem jut senkinek megkérdőjelezni. Éppen ezért válik tudattalanul abszolutizálttá.¹³⁰ Amit pedig tudattalanul abszolutizálunk, abból nem látunk ki. Olyan, mintha a versenyképességen kívül nem is lenne semmi más¹³¹, ami koordináló erővel bírhat, hiszen fel sem vetődik, hogy csupán egy szemléleti kereten belüli értelmezés mentén „válhat” a verseny – a versenyképesség – a legfőbb jóvá.¹³²

¹²⁷ „Láttuk az ipar óriásait... az alapjukig megrázkódní. Versenyelőnyeik, amelyek megtámadhatatlannak tüntek, darabokra szakadtak, és szerteoszlottak a verseny szelében. Egyetlen éjszaka alatt technológiai csodák bukkannak fel. Agresszív „globális versenytársak” érkeznek a színre. Szervezeteket struktúrálnak át, piacok tűnnek fel és halványulnak el. A patinás szabálykönyvek, amelyeket egykor stratégiánk kitervelésére használtunk, nem működnek többé jól ebben a környezetben.” D’Aveni, R. A.: Hypercompetition Managing the Dynamics of Strategic Maneuvering. The Free Press, New York, 1994 I. old

¹²⁸ Versenyképességről beszélni ma már-már szinte komikusnak tűnhet, hiszen éppen a technológiai összefonódottság miatt egyre hangsúlyosabb az együttműködés szerepe a gazdaságban. Jóllehet az irodalomban megjelent a „versengő együttműködés” fogalma, mi mégis ennek a jelenségnek a mélyebb rétegeit kívánjuk hangsúlyozni – magának a motiváció felfejtésének az igényével. Mert egyáltalán nem tartjuk elvonatkozthatónak a tény, hogy a versengő együttműködés továbbra is a kizárólag önmagában értelmezhető versenyt szolgálja, míg az általunk használt életképesség értelemszerűen az élet – az élet fenntartásának a szolgálatában értelmezhető.

¹²⁹ Daniel Kemmis, Minnesota polgármesterének nyilatkozata a „20 questions”, Utne Reader 1995. jan-febr. Számában. 79. old.

¹³⁰ „Annak érdekében, hogy a tudomány leleplezze az ideológiai torzítást, vagy hogy legitimálja az uralom kapitalista struktúráit, fontos, hogy a tudományos ismeret mint a természeti és társadalmi valóság leírásainak kitértetett igazságát általánosan elfogadja a társadalom. Ugyanakkor egyik megközelítés sem teszi fel azt a kérdést, hogyan tesz szert a tudomány erre az intellektuális tekintélyre. E messzire vezető kérdésre részben a tudósok szakmai ideológiáival foglalkozó kutatások adnak választ: milyen képet festenek a tudósok a tudományról annak érdekében, hogy a tudás kijelölt területein megerősítsék tekintélyüket?” Gieryn, T.F.: Határmunkálatok és a tudomány elhatárolása a nemtudománytól: feszültségek és érdekek a tudósok szakmai ideológiáiban. In: Határmunkálatok a tudományban. (Kutrovátz, G. Láng, B. Zemplén, G.) L Harmattan, Budapest, 2010 204. old.

¹³¹ Érdemes itt utalni Sedlacek megfogalmazására: „Mandeville gögös önzése Smithnél erényes önérdékké lépett elő”. Sedlacek, T.: A jó és a rossz közgazdaságtana. HVG könyvek, 2012. 267. old.

¹³² Utalunk itt Bruni és Zamagni „Civil gazdaság” című könyvére, amelyben a szerzők részletesen érvelnek amellett, hogy a piacgazdaság nem szükségszerűen az önzés dimenziója; szerintük az itáliai reneszánsz idején kialakult piacgazdaságot a kölcsönösség és az együttműködés legalább annyira jellemezte, mint az önérdék követése. Bruni, L. – Zamagni, S. : Civil gazdaság. L’Harmattan, 2013. Édemes azonban felidéznünk, hogy az utóbbi időben egyre többet olvashatunk arról, hogy az egyéni szelekció „elvé” mellett a létezésünket egy másik princípium is szervezi, pediglen az ún. csoportszelekció, amelyből az együttérzés, az együttműködési hajlam, a mások segítségére való törekvés bomlik ki. Lásd pl.: Konrad Lorenz: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne.

Az ember léthelyzete törvényszerűen vált kaotikussá. Íme, ma közelről szemlélhetjük, mit jelent az, amikor egy kultúra gondolkodási paradigmája eléri saját lehetőségeinek határát, majd az anomáliába fulladás veszélye fenyegeti. Az anomáliák pedig akkor következnek be, amikor a paradigma már nem torpan meg abszolutizált elveinek alkalmazásától azzal szemben sem, aki az elvet létrehozta. Vagyis, ha az elv alkalmazása egy ponton túl már nem az embert szolgálja, hanem az ember ellen fordul és szenttelenül hagyja is veszni az embert; maga az emberi élet is mérhető, tervezhető, manipulálható adattá vált, s bizony, ha megfelelő szintű gazdasági érdekek úgy kívánják, egyszerű kézmozdulatok törlik a nem kívánt számoszlopokat.

A következmények nyomasztóak, és ezt ma már sokan tudják. Történnék is kísérletek a kezelésükre. Történnék kísérletek a gazdaság látható elfajulásának, a gazdasági válságnak a megszüntetésére. Ezek a kísérletek kétségbeesésükben főként az erkölcsöt, mint közvetítő tudatformához fordulnak segítségért, vagy legújabbban az erkölcs mentén ráakadtak a vallásokra is, és azokban keresik a menedéket¹³³. Azonban könnyen megjósolható módon, ezek a kísérletek az esetleges rövid életű sikereken túl mind halálra vannak ítélve. Mégpedig azért, mert forduljanak a vallások vagy az erkölcs felé akár a legnagyobb jóindulattal, azonban ezek egyike sem rendelkezik semmi olyan tartalommal, ami a jelenlegi rendszerből kivezethetne, hisz maguk is ennek a rendszernek, az időszámítás után a Teljességet megbontó és mindent elnyelő új életelvnek¹³⁴ a termékei. Márpedig ez az elv – a verseny kizárólagosságának és mindenek-fölöttiségének az elve -, körbeérve és benépesítve a Földet, hitelre épített túlkínálati piaccal benyomulva az utolsó szegletbe is, végérvényesen magára záródott. Nincs menekvés, ha magát az elvet el nem tudjuk engedni. Kérdés persze, hogy mivé silányult az az ember, aki mindezt elkövetni képes volt?

„Nem azért adott annyi szépet,
Hogy átvádoljanak most rajta
Véres s ostoba fenéségek. ...
S akik még vagytok, őrzőn, árván,
Őrzők: vigyázzatok a strázsán.” (Ady)

Összefoglaló: *Manapság olyan alternatívák körül folyik a legtöbb és legintenzívebb vita, melyek a tisztán racionális hagyományokkal – a főárral - nehezen összeegyeztethetők. Nem könnyű ezek között eligazodni, és nem egyszerű megmondani, hogy melyikük bizonyul pillanatnyi fellángolásnak, s melyikük ereszt olyan gyökeret, mely majdan képes lesz megteremteni egy új elvrendszer által definiált gazdasági egyensúlyt, hosszú távra élhetővé téve az emberi környezetet.*

A kihívás globálisan és lokálisan is adott: az érvényesség igényével keresni a jövő gondolati és cselekvési pályáit, a jelen kultúra határain kívül eső mélységből és magasságból értelmezni azt, ami megtörtént, s ebből az értelmezésből következtetni arra, aminek a meglévő értelmezési kereten túl érdemes megtörténnie.

A kihívásokra adott válaszok különös jelentőséggel bírnak, hiszen a gazdasági stabilitás fenntartásába és erkölcsi szabadságunkba vetett hitünket egyaránt táplálniuk kell. Olyan nyitott rendszert kell felmutatnunk, amely a mozgáspályáknak az áttekintését teszi lehetővé, és melynek részletei felé a fiatal értelmiségiek önállóan fordulva, képessé válnak nem csupán saját véleményalkotásra, vagy az adott területek művelésébe való bekapcsolódásra, hanem megfelelő

Kérdés tehát, hogy milyen valósnak vélt ismeretek mentén került a közgazdaságtanban kizárólagos pozícióba az önzés logikája; milyen érdekszférát szolgált /szolgált a valóságidegen elméletgyártás?

¹³³ Nyugaton reneszánszukat élik a különböző vallások tudományos módszertanú interpretációja. E tekintetben kiemelt szereppel bír a buddhizmus, ami nem véletlen, mert a buddhizmus befelé fordulása egyeztethető legkönnyebben a mai individualizált emberrel. Ebben a vonatkozásban válik egyre népszerűbbé a buddhista közgazdaságtan.

¹³⁴ A mindent felülíró haszonmaximalizáció mindent elsöpörve került helyébe az addigi szakralitásnak, tárgyiasítva magát a létet. Ez a jelenség az ipari forradalommal csúcsosodott ki egy hosszú – több mint 2000 éves folyamat „beteljesüléseként”.

fokozatossággal rálátást nyernek abba az új fogalmi rendbe, mellyel a paradigmaváltás problematikája nyelvileg közelíthető, kiindulási bázisát képezve azoknak a szellemi impulzusoknak, melyektől elindulva önálló tájolás válik lehetségessé, amely már nem a versenyképességben, hanem az életben – az életképességben érdekelt.